

Rohotnikove padarske bukve

Izveček

V članku sta predstavljena dva rokopisa ljudsko-medicinskih knjig, ki ju hranijo na Rohotnikovi kmetiji v Breznici pod Lubnikom. Starejši, leta 1828 ga je prepisal Peter Oman, je vezan v enaki platnici kot prva knjiga pridig kapucina Janeza Svetokriškega, ki so jo tiskali leta 1691 v Benetkah. Druga rokopisna knjiga je s področja veterine. Za Gregorja Perka, gospodarja pri Rohotniku, jo je leta 1836 napisal ljudski zdravilec Anton Košenina iz Puštala pri Škofji Loki. Obe knjigi sta napisani v bohoričici in še dobro ohranjeni. Dopolnjujeta obsežno zbirko rokopisnih ljudsko-medicinskih knjig, ki so bile doslej odkrite na Loškem.

Abstract

The Rohotnik barber surgeon's books

The article presents two manuscripts of folk medicine books, which are preserved at Rohotnik farm in Breznica pod Lubnikom. The older, written in 1828 by Peter Oman, is bound in the same cover as the first book of sermons of the Capuchin Janez Svetokriški, which had been printed in Venice in 1691. The second manuscript book is from the veterinary field. It was written in 1836 for Gregor Perko, master at Rohotnik, by the folk healer Anton Košenina from Puštal near Škofja Loka. Both books are written in Bohorič script and are well-preserved. They supplement the extensive collection of manuscript folk medicine books that have been discovered to date in the Škofja Loka area.

Uvod

V knjižnici Loškega muzeja (LM) nimajo nobenega originalnega prepisa padarskih bukev, imajo pa fotokopije štirih njihovih prepisov: Rohotnikovega iz leta 1828, tzv. Pirčevega iz leta 1830, del prepisa, ki ga je hranil Pavle Hafner na Partizanski cesti v Škofji Loki, in kopijo novejšega prepisa, ki ga hrani Jakobina Dagarin iz Puštala. Pri ogledu originala Rohotnikovega prepisa sem naletel še na en prepis bukev s področja veterine, ki so ga Rohotnikovi pred leti našli pri pospravljanju podstrešja. Oba prepisa doslej še nista bila predstavljena oziroma obravnavana, čeprav je starejšega, iz leta 1828, poznala že kustosinja Meta Sterle in ga leta

1988 tudi prekopirala. V LM so leta 2014 omenjenim štirim fotokopiranim prepisom dodali še kopijo novo odkritih Rohotnikovih veterinarskih padarskih bukev.¹

Najstarejši prepis Lipičevih padarskih bukev je ohranjen v Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti v Zagrebu in nosi letnico 1820.² Že naslednji bi utegnil biti Omanov iz leta 1828, ki ga po kraju najdbe imenujemo Rohotnikov. Opisan je Košeninov prepis iz leta 1830, ki je bil tudi ilustriran. Za svojim očetom ga je uporabljala njegova hči Katra. Prepis je darovala Puštalki Heleni Sever, ki je bila potovka v Ljubljani; ta prepis velja za izgubljenega.³

Ko sem leta 2013 poročal o *dobračevskem prepisu*, za Rohotnikove bukve še nisem vedel, zato sem zapisal, da v virih nisem našel prepisovalca Lipičevih bukev Petra, katerega priimek bi se začel s črko O.⁴ Prav Rohotnikove so zadrego pojasnile: leta 1828 jih je prepisal **Peter Oman**. Ne povsem brez tveganja zapišem, da je imel Andrej Morè leta 1887 prav ta prepis za predlogo, saj je na začetku prepisa, poleg imena in prve črke priimka, pravilno navedel tudi letnico 1828.

Primerjava Omanovega in Morétovega prepisa pokaže številne podobnosti, a tudi nekatere razlike. Morè je pri pisanju že uporabljajal gajico, čeprav je bila predloga napisana v bohoričici. Njegov prepis je s 317 stranmi manj obsežen od Omanovega, ki ima 442 strani, od tega 13 strani kazala in 429 vsebinskih. Eden od razlogov za manjši obseg je dejstvo, da Morè ni prepisal obsežnega poglavja o zdravljenju goveje živine. Ne Morétove ne Omanov nimata ilustracij. Da je Morè prepisal Omanovega, dokazujeta tudi skoraj identična struktura in vsebina, opazne pa so tudi manjše razlike. Podrobnejša primerjava pokaže, da se je Oman na drugi strani prepisa skliceval na enajst darov sv. Duha, Morrè pa le na sedem, kolikor jih je napisanih v katoliškem katekizmu.

V vsebini zadnjega dela pa med obema prepisoma opazimo očitno razliko: Morétove vsebuje še tretjo knjigo, ki pri Omanu ni vključena. V njej je opisano delovanje drevesnih sestavin in njihova uporaba.⁵ To nakazuje možnost, da je Morè to poglavje prepisal iz neke druge predloge, ki pa je ne omenja. Na tem mestu naj omenim prepis Lipičevih padarskih bukev, ki jih je leta 1830 prepisal Anton Košenina, v katerih je v drugem poglavju, imenovanem *II. Bukve*, zapis *od ose sorte Dreves katere sa to o nashm kraj snajdeja ...*⁶ Tudi v večini drugih prepisov Lipičevih bukev je vključeno poglavje o drevesih. To kaže na možnost, da je Morè pri prepisovanju imel še enega od Lipičevih prepisov. Ne izključujem pa tudi možnosti, da je po letu 1828 nastal še en prepis Omanovih bukev, ki pa ga (še) ne poznamo. V primeru, da se ta morebitni prepisovalec ni podpisal, ga Morè že na začetku svojega prepisa ni mogel omeniti poleg Omana ali celo brez njega.

1 Loški muzej, knjižnica, fond XIII. Ljudsko-medicinske knjige.

2 Dolenc, Okolica Škofje Loke ..., str. 123–133.

3 Sterle, Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 97–98.

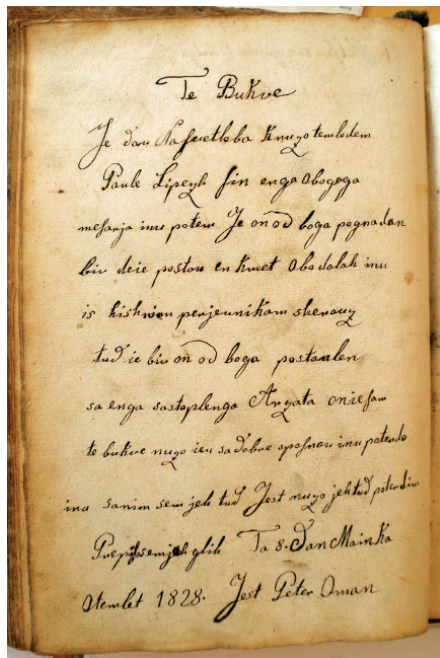
4 Košir, Dobračevske padarske bukve, str. 144.

5 Isti vir, str. 155.

6 Sterle, Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 97.

Padarske bukke danes.

Podatki o prepisovalcu na koncu prvega dela bukev.

Omanov prepis

Najprej bom skušal pojasniti, kdaj in kako je prišel obravnavani prepis k Rohotniku, zatem pa tudi, kdo je bil prepisovalec. Meta Sterle je menila, da je ljudska medicinska knjiga prišla k Rohotniku po sorodstvenih vezeh, kar je prek Sušnikovih kazalo na Tonetove v Zmincu. Iz zapisa oseb na zadnji strani Omanovega prepisa sklepamo, da je prepis prišel k Rohotniku zelo zgodaj. Ne izključujem možnosti, da bi Peter Oman naredil prepis Lipičevih bukev po naročilu Gregorja Perka (1767–1861), gospodarja pri Rohotniku. To nakazuje misel, da se je Gregor ubadal tudi s padarstvom, če ne za širše območje, pa vsaj za domače potrebe. Za kmeta je bilo zdravje domačih živali vsaj toliko pomembno kot zdravje ljudi, zato je Gregor poskrbel tudi za bukke s področja veterine. Te mu je prevedel in napisal znani loški zdravilec iz Puštala *Ha Tone*, s pravim imenom Anton Košenina. Verjetnejša pa se zdi druga možnost, da je prišel Omanov prepis k Rohotniku v času gospodarja, Gregorjevega zeta Jakoba Jaka Sušnika, Sušnikovega, iz Breznice št. 6, ki se je priženil k Rohotniku leta 1839. Njegova mati Gertruda, Jera, roj. Oman (1788–1855), je bila Tonetova iz Zminca št. 10. To možnost podpira tudi dejstvo, da je bilo Omanovemu prepisu kasneje dodano poglavje o zdravljenju živine, ki je opisano v nadaljevanju.

Vrnimo se k prepisovalcu Petru Omanu. Je bil sorodnik Jere Oman, ki se je primožila k Sušniku? Na to možnost je opozorila že Sterletova. Na osnovi letnice nastanka prepisa, 1828, sklepam, da se je prepisovalec rodil enkrat v letih 1775–1800. Pri Tonetu v Zmincu št. 10 so izdelali rodovnik svojih prednikov, a med naštetimi Petra ne najdem, vpisana pa je Jera (1788), hči Antona Omana in Jere Kos, kasnejša gospodinja pri Sušniku v Breznici.⁷ Petra Omana nisem našel niti v matičnih knjigah niti v *Status animarum* škofjeloške župnije sv. Jakoba.⁸ V obsežni zbirki podatkov rodoslovca Petra Hawline sem med osebami z imenom Peter Oman našel enega samega, ki bi ustrezal prepisovalcu, saj se je rodil okoli 1775. leta.⁹ Ker je živel v Virmašah, sem iskanje nadaljeval v župniji Stara Loka. Tam je vpisan krst enega samega Petra Omana: rodil se je 27. 6. 1773, očetu Matiji in materi Mini, roj. Trilar, po domače pri Mraku, v Virmašah št. 1.¹⁰ Te družine nisem uspel povezati z Omani v Zmincu, ne s Tonetovimi ne s Karlinovimi, in s tem tudi ne – vsaj posredno – dokazati, da je padarske bukve prepisal prav ta Peter Oman, čeprav se zdi ta možnost zelo verjetna. Glede na vezavo bukev v platnice z vtisnjanim znakom kapucinskega reda sem se obrnil tudi na profesorja dr. Metoda Benedika, ki pa pri svojih raziskavah in vsem obsežnem vodenju o loškem kapucinskem samostanu imena Peter Oman ni srečal.¹¹ Ni mi uspelo dokazati, da bi bil prepisovalec vsaj nekaj let v latinskih šolah, saj imajo v arhivu kataloge in vpisnice šele za čas od leta 1791 naprej.¹²

Opis knjige

Obraščani prepis ima naslednje izmere: 23 x 33 x 6,1 cm. Knjiga je sorazmerno dobro ohranjena, le platnici sta precej izdelani, kar kaže na njeno pogosto uporabo, ali pa sta bili izdelani že ob vezavi. Usnje so ponekod načeli molji. Platnici sta leseni, prevlečeni z usnjem rjave barve. Sprednja stran je ornamentirana z dvema okvirjema iz vtisnjenih črt, v presečišču diagonal pa je vtisnjen pokončen ovalni znak, v velikosti 55 x 60 mm. V njem so vidne tri postave: levo menih z otrokom v naročju in svetniškim nimbom nad glavo, desni menih je brez insignij, a s svetniškim nimbom, med njima je stilizirani jelen, nad njima pa postava v oblaku, stoječa na luninem kraju. V platnico sta vdeleni desnostranski kovinski zaponki, ki knjigo zapirata. Zadnja platnica je podobno okrašena kot sprednja, v presečišču diagonal je pokončen ovalni pečat, izdelan v stilu grba,

7 Rodovnik rodbine Oman, Zminec št. 10, računalniški print.

8 NŠAL, Župnija sv. Jakoba Škofja Loka, Rojstne knjige 1764–1804, Indeks 1736–1804 in St. animarum 1751–1896.

9 Zbirka BK5.

10 Krstna knjiga župnije Stara Loka 1771–1790, Repertorij krstne knjige iste župnije 1613–1790 in St. animarum 1768–1893.

11 Benedik, elektronsko pismo, 15. 10. 2014.

12 ZAL, LJU 184, Klasična gimnazija, katalogi in vpisnice.

v velikosti 45 x 55 mm. Povečava v sredini pokaže Kristusov simbol IHS s križem in tremi žebli v spodnji tretjini. Okoli simbola je centrifugalno postavljen napis: IESVS (zgoraj), MARIA (desno), SANCT: (spodaj), FRANC: (očitno Franciscus, levo). Primerjava s podobnimi vezavami je pokazala, da sta popolnoma enaki platnici oklepali originalni izvod prvega zvezka pridig Janeza Svetokriškega, z naslovom SANCTVM PROMPTVARIVM, ki so jo leta 1691 natisnili v Benetkah. Faksimile knjige imajo v kapucinski knjižnici v Škofji Loki. Očitno je neznan knjižgovez odstranil dotrajane (?) liste pridig in stare platnice porabil za vezavo (praznih) listov za Omanov prepis Lipičevih padarskih bukev leta 1828. Ni izključeno, da sta platnici oklepali kakšno drugo knjigo, ki jo je izdal kapucinski red. Profesor Metod Benedik mi je namreč sporočil, da je na sprednji platnici vtisnjeni znak, imenovan *supralibros*,¹³ skoraj vedno na izdajah kapucinskih avtorjev. In še: *Po meni znanih razlagah je svetnik na levi z Jezusom v naročju sv. Anton (ali tudi sv. Filip, prvi svetnik iz kapucinskega reda), na desni pa sv. Frančišek in nad njim Marija.*¹⁴ Pri ponovnem natančnem pregledu tega supralibrosa sem ugotovil, da so v notranjem krogu na desni strani komaj vidne črke CA...UCC...N, torej CAPUCCINORUM. Celotni napis, ki je viden na repliki omenjene knjige Janeza Svetokriškega, je tedaj FRATRUM MINORUM CAPUCCINORUM.

O obliki in vsebini

Oman je pisal z velikim razmakom med vrsticami, za katere je vnaprej, od prve do 133. strani, s svinčnikom vrisal črte. Tudi v nadaljevanju je Oman ohranil enak razmak in dosledno vodoravno napisane vrstice, kar kaže na uporabo izdelane podlage s črtami. V prepisu je obsežno poglavje Zdravila za govejo živino, na straneh od 379 do 416. Te strani je pisala druga roka in ne Omanova. Ta pisava v bohoričici je bolj izpiljena, skoraj lepopisna in zagotovo ni delo Antona Košenine, ki je prepisal Rohotnikove veterinarske bukve. Treba je omeniti, da je jezik tega poglavja bistveno boljši in kaže na šolanost zapisovalca. Predloga za prepis je neznana. Veterinarskemu poglavju sledijo vpisi več drugih zapisovalcev (od strani 417 do 429). Samo 417. stran je napisana v bohoričici, druge so že v gajici, torej iz druge polovice 19. stoletja. Pred koncem knjige so priloženi štirje recepti, ki so jih napisale tri različne roke. Bukve zaključijo zapis *ene dobre molitve za vsak jutran in večer zamolt za duše (v) vicah*, ki ima naslov *Molitev od Kristusovega Terplejna*. Za molitvijo je na zadnji strani ista roka zapisala devet oseb, ki so tako ali drugače povezane z Rohotnikovimi. Sterletova jih je identificirala in ugotovitve napisala na kartonček, ki je priložen fotokopiji bukev.¹⁵ Njene podatke sem dopolnil z nekaterimi novimi. **Jaka Sušnik** (1815), Sušnikov, iz Breznice št. 6,

13 Supralibros je na naslovnici odtisnjen znak ustanove, ki je knjigo izdala. Izdelan je po heraldičnih pravilih, kar pa za *ex libris*, ki je notranji znak lastnika knjige, ne velja.

14 Benedik, elektronsko pismo, 15. 10. 2014.

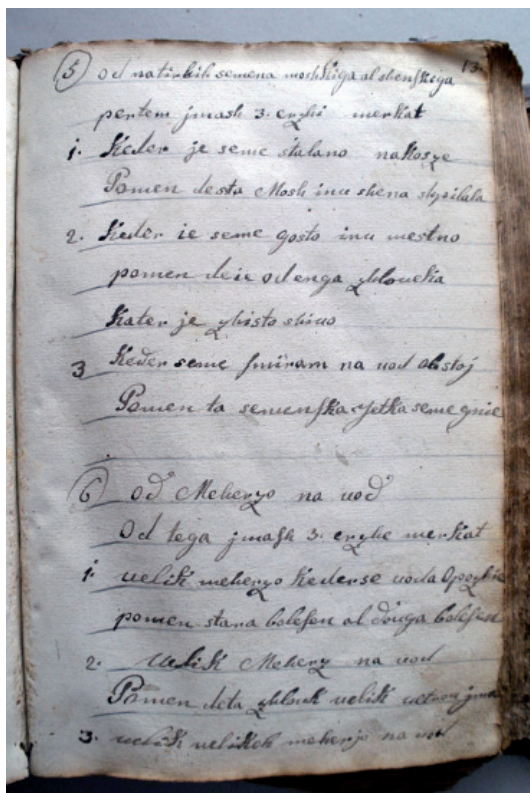
15 Na kartončku je pripis: «OPOMBE, M. STERLE I/1988 - PODATKI IZ ZAL, ŠK. LOKA».

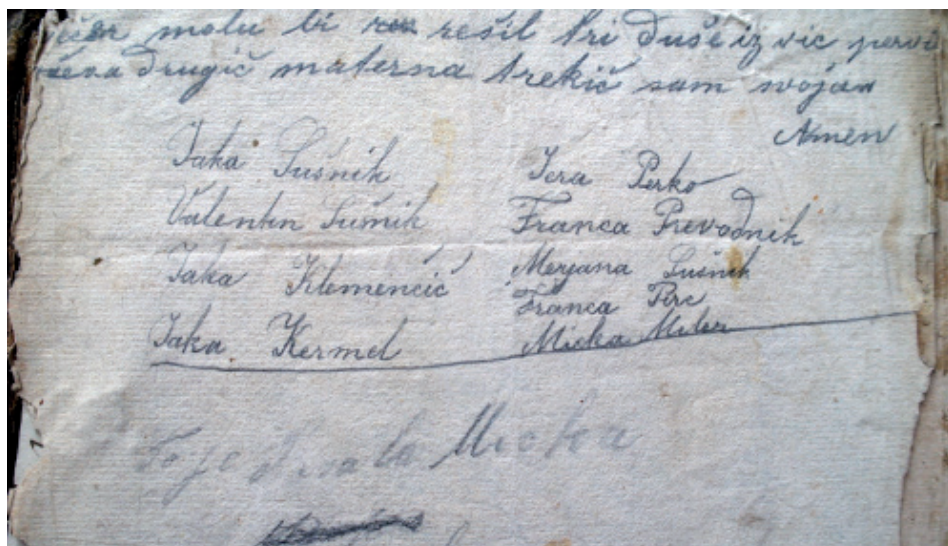
Supralibros na srednji platnici.

Vtis grbu podobnega znaka na zadnji platnici.

Trinajsta stran Omanovega prepisa.

Zapis na zadnji notranji strani Omanovega prepisa.

sin Luka in Gertrude, roj. Oman, Tonetove iz Zminca št. 10, se je k Rohotniku priženil leta 1839. Njegova žena **Jera, roj. Perko** (1809–1883) je bila hči Gregorja in njegove žene Magdalene, roj. Tavčar. **Valentin Sušnik** (1853), sin Jaka in Jere, se je leta 1878 oženil s **Franco Prevodnik** (1860), doma pri sv. Florjanu št. 2. Zapisani **Jaka Klemenčič** je bil doma pri Dolinčku, Breznica št. 10. **Merjana Sušnik** (1855), Valentinova sestra, se je leta 1888 primožila k Oblaku v Brode št. 9. **Franca Pirc** (1850), ljubljanska najdenka, je živela na Grilovem, Breznica št. 1, in se 1888. primožila k Sv. Barbari št. 29. **Jaka Kermel** (1813–1896) je bil doma pri Potočniku, Breznica št. 5.¹⁶ Naštete osebe in molitev je zapisala **Micka Miler**, za katero je Sterletova pripisala le, da Müllerjev v Breznici in bližnji okolici ni, so pa v Škofji Loki. Avtorstvo zapisa je potrdila Micka Miler sama: *To je Pisala Micka Miler*. Pavle Križnar, gospodar pri Rohotniku, se spominja pripovedi svojega očeta, da sta bili sestri Micka in Elizabeta Miler krajše obdobje gospodarici pri Rohotniku. Doma naj bi bili v Škofji Loki. Ne ve, kakšna je bila njuna povezava z Rohotniki. To naj bi bilo še v času pred Križnarji, torej pred letom 1930, ko se je priženil Pavel Križnar (starejši), lletov iz Delnic pri Poljanah.¹⁷ V zemljiški knjigi Milerjevi nista omenjeni.¹⁸ Uspel sem pojasniti Mickino poreklo, Elizabete pa nisem našel. Micka Miler (1864–1934) je bila hči Jere Sušnik (1817), ki je bila doma pri Sušniku, v Breznici št. 6, in Pavla Milerja iz Virmaš. Leta 1885 se je omožila z Antonom Dolinarjem, s katerim sta se naselila pri Rohotniku, kjer je

16 Povzeto po Štukl, *Po poti kulturne dediščine*, str. 140–142.

17 Povedal Pavel Križnar, 27. 9. 2014.

18 ZAL, Enota v Škofji Loki, Zemljiška knjiga k. o. Sopotnica, urb. št. 1187, ŠKL VII, t. e. 1 in Okrajno sodišče Škofja Loka, Zemljiška knjiga, k. o. Sopotnica, vložna št. 2.

gospodaril njen stric Jaka. V času njunega bivanja na kmetiji je bil gospodar Valentin še sorazmerno mlad, zato sta verjetno na kmetiji le pomagala z delom, ne pa gospodarila. Pot, po kateri so padarske bukve prišle k Rohotniku, ostaja torej nepojasnjena, sklepam pa, da se je to zgodilo že pred prihodom Micke Miler k stricu Jaku. Glede na vpisani Mickin priimek je živela pri hiši že pred poroko leta 1885 in v tistem času v bukve tudi napisala molitev in prej naštete osebe. Ni izključeno, da so si napisani Rohotnikovi sosodje Klemenčič, Pirčeva in Kermel knjigo sposodili.

Veterinarsko poglavje

Tega poglavja Morè ni prepisal, zato ga v zapisu o dobračevskih padarskih bukvah nisem obravnaval in ga predstavljam na tem mestu. Na prvih treh straneh, ki ne spadajo v veterinarsko področje, sta recepta za pripravo zdravila za boleznii v prsiii in preganjanje bolečine v zobeh in ustni votlini. Pisec pripravk za lajšanje bolečin v prsiii imenuje *sdravilen Thee*, zdravilen čaj. V tistem času slovenske besede *čaj* še niso poznali. V padarskih bukvah so ga še vse do konca 19. stoletja imenovali *uoda*, voda, tukaj pa je zapisovalec uporabil nemško besedo. Zanimiv je še namig: *Vse te rezhi, is katerih si veliko Thee naredish koshtajo okoli 18 vinarjev, ko bi pa hotel is apoteke en Thee sa persi imeti, ko bi tudi nezhi bolshi ne bil, bi te pa, ko bi ga veliko bilo veliko groshev koshtalo.*¹⁹ Zanimivo je tudi navodilo za vzdrževanje zob: *De is sob ne smerdi in de ne bodo zherni, /.../ tako se morejo vsak dan sjutraj in svezher slasti pa po jedi usta ismiti s lepo zhisto vodo, vse kar se je med sobmi od jedi nateknilo, se more s enim vresanim peresam ispečkati (ne pa s kako knofla ali shvavna), potem se sobje s kako ruti-zo volno obrishejo, in se je varovati kaj terdiga s sobmi terti (treti), tudi se je varovati pred rezhmi, ktere so ojstre, grisjozhe, kakor je, postavim ... tobakov pepel.* Zapisano navodilo je bilo za tisti čas napredno in bi bilo vsaj deloma uporabno še vse do pred kratkim, ko je bonton začel preganjati zobotrebce iz javnih jedilnic.

V veterinarskem poglavju z naslovom *S(d)ravila sa govejo shivino* so obravnavane naslednje bolezni in poškodbe domačih živali: *Od gob v gobcu per teletih, Kedar se sobje gugejo ali majejo, Sa ranjen jesik, Od bolehnih ozhi, Kedar si govedo rogé odbije, Od zhervov v ushesih, Kedar se v ushesu gnoji, Otok v vratu ali vnemanje, Goba na kolenu, Kedar si je govedo kaj v nogo saderilo, Kedar je noga u zhlenu per malih parkelzih spahnjena ali svita, Zherni ovzhizh (bolesen ali saporza (zaparca?) v parklih, otekkel ovzhizh (ta bolezen je bolj ali manj nepojasnjena; v zapisu so ji namenjene tri polne strani),²⁰ Vogerzi, Kedar je govedo v stegnih pretegnjeno, v ledjih pretegnjeno.*

19 En groš je veljal deset vinarjev oziroma pet krajcarjev.

20 Pri nas doma smo poznali le ovčeno ovco, ki je čemela, se ni pasla ali jedla pri jaslih. Še po drugi vojni smo ji zarezali v uho in po rani tolkli z mlado leskovo šibo, da se ji kri ni prehitro ustavila. Ne spominjam se, koliko ji je ta ukrep pomagal, če sploh.

Ranam so namenjene polne štiri strani, največ navodilom o šivanju ran in zdravljenju gnojnih ran z zeleno žavbo, ki je opisana na 398. strani: zmes stolčene *Grinspana*, *Mastike-gumija*, *Bajrauh kadila*, *Ajbiševe in Popelnove žavbe*, *Lorberjevega in terpentinovnega olja*, od vsaziga po dva lota. Pisec zeleno žavbo pogosto priporoča. Tudi Peter Oman je na strani 355 opisal zeleno žavbo, a nekoliko drugače: *en frakel stolčenega zelenega brina*, *ena pest kaplario(?)*, *ena unča putra in ena dobra žlica laškega uola*. *Ta shauba tud szel zel stare Rane rada zel guishno* (... pozdravi zagotovo celo zelo stare rane). Zanimiv je zapis pomoči, če *shivinzhetu drugo zhivinzhe s rogam shivot pteterga tako de se mu zheva pokashejo*, *se more na semlo poloshiti*, *zheva nasaj spraviti*, *in kar je ofnaniga takole vkup spraviti*: *Vsemi eno veliko sa to perpravljeno shivan(k)o*, *vdeni vanjo eno terdno vesavno nit*, *stisni pretergano kosho na drugim konzu skup*, *zabodi shivano tako*, *de bosh sagrabil s njo obe plati prederte koshe s mesam vred*, *in ko je nit tako skosi in skosi obeh kosh potegnjena*, *se per poldi s voslam saveshe*, *de se obe plati koshe na tanko ukup stisnete*; *potem se nit nad voslam odreshe*, *in se tako sa en paviz (v)sakseb* (za en palec narazen) *tako dolgo shiva*, *de je vse*, *kar je rasterganiga sashito*, *toda varovati se more*, *de se par shivanju s shivano zhevo ne prebode*. Sledijo *Bramori na vratu živinčeta*, *Bradavize (mahovnice)*, *Otekle vime*, *Krvavo*, *višnjevo ali plavo mleko*, *Grenak puter*, *Izguba mleka*, *Kedar vola jarem obteshi* (ožuli), *Grinte ali hraste*, *Ushi*.

To poglavje je bilo pripisano okoli leta 1850, še preden so začeli uvajati gajico.

Veterinarske padarske bukke

Najprej nekaj o Antonu Košenini (1799–1881), ki so ga domačini poznali po vzdevku *Ha Tone*. Sam se je označil kot *en gmein zhlovk*, kar pomeni, da se je prišteval med navadne, preproste in neizobražene ljudi. Dolenc je zapisal, da je *bil en ubogi tkauc u pushtal*.²¹ Po nekaj selitvah od bajte do bajte v Puštalu se je leta 1857 naselil pri Hribčkarju, Puštal št. 12, kjer je bila mežnarija. Preživljal se je s tremi dejavnostmi: tkalstvom, mežnarjenjem, predvsem pa z zdravilstvom. Njegovo poreklo in delo je v Loških razgledih opisala Sterletova.²² Na tem mestu omenjamo njegov prepis Lipičevih padarskih bukkev iz leta 1830.²³ V njem so lepe ilustracije, kar kaže tudi na smisel za risanje. To mu je treba priznati, čeprav je svoje ilustracije morda prerisal, saj tudi prerisovanje kaže sposobnosti prerisovalca. Moška postava, z dolgimi lasmi in obuta v škornje, je narisana v solidnih proporcijah, vejica v levici in kelih v desnici pa kažeta na padarja oziroma zdravilca.

21 Dolenc, Ljudske medicinske knjige, str. 73.

22 Sterle, Ljudsko zdravilstvo na Loškem, str. 97–98.

23 Ta prepis je omenjen tudi na koncu kazala »Pirčevih« padarskih bukkev, za katere ne poznamo niti prepisovalca niti časa nastanka. Omenjeni zapis je dvoumen, saj ne pove natančno, ali je bil Košenina prevajalec iz nemškega jezika ali pa je bukke prepisal od Lipiča. Daljši zapis o »Pirčevih« bukvah načrtujem v naslednjem letu.

Košeninovo padarstvo je nadaljevala hči Katra, imenovana *Ha Katra* (1832–1904). Z možem Puštalcem Francem Steierjem sta živela pri njenem očetu, pri Hribčkarju.

O avtorstvu

Da je Anton Košenina res pravi pisec (prevajalec in manj verjetno zgolj prepisovalec) Rohotnikovih veterinarskih bukev, ugotavljam po treh dokazih. Prvič je v svojem prepisu iz leta 1830, tega je v LR predstavila M. Sterle, narisal ilustracijo pri začetku petih *bukev* (petega poglavja), kjer je v sredini vpisal povsem enaki začetnici A: K kot v Rohotnikovi (glej v nadaljevanju skenirano stran 47). Drugič: pisava v obeh knjigah je tako podobna, da je skoraj izključeno, da bi pisali dve različni roki. Tretjič: na slikovnem kazalu na tretji strani veterinarskih bukev Rohotnikovega prepisa je napisano *ha Tone*, kakor so ljudje pravili Antonu Košenini.

Po pisavi in jeziku, ki ju uporablja Košenina, lahko sklepamo, da je bil morda vsaj nekaj časa v latinskih ali drugih šolah. Na to kaže tudi zapis na 47. strani Rohotnikovih veterinarskih bukev: (...) *na Kransk jesek pretaulene is Nemshkiga od enga gmein zhloveka is imenam A. K.* Zapis torej kaže tudi na tolikšno znanje nemškega jezika, da se je lotil tudi prevajanja. Nisem uspel dokazati, da bi bil vsaj kakšno leto v latinskih šolah. morda je bil vpisan v letih 1811 do 1813, za katera podatki o učencih niso ohranjeni.²⁴ Tudi v Status animarum župnije sv. Jakoba pri njem nisem našel omembe, da bi bil v šolah, na primer pripis *studiosus*.²⁵ Ne bi bil dosleden, če ne bi omenil možnosti, da je Ha Tone, ki je s padarstvom, tkalstvom in mežnarjenjem kar dobro zaslužil, najel katerega od loških pisarjev, da mu je za primerno nagrado naredil doslej najdene prepise. Če pa bi bil najeti prepisovalec večš tudi risanja, bi bilo delo zagotovo najbolje opravljeno. Ta pomisel ostaja zgolj špekulacija, saj kaj takega ni nikjer ne omenjeno, še manj zabeleženo.

Opis knjige

Knjiga ima obliko pokončnega pravokotnika z izmerami 19,5 x 22,5 x 2,8 cm. Platnici sta narejeni iz kartona rjave barve. Na naslovnici je skoraj popolnoma zabrisan naslov. Čitljive so samo črke »Za« in v drugi vrstici »L«. Pisana je v boho-ričici. Relativno dobro ohranjena notranjost kaže bodisi na skrbnost lastnika bodisi na redko uporabo. Prvih pet strani ni oštevilčenih, naslednje so. Glede na vsebino je knjiga razdeljena na tri poglavja, vsako od njih pa se začne s stranjo 1. Knjiga ima skupaj 133 strani.

24 ZAL, LJU 184, Klasična gimnazija, katalogi in vpisnice.

25 NŠAL, Župnija sv. Jakoba Škofja Loka, Status animarum 1751–1896.

O vsebini

Naslov prvega poglavja je deloma zabrisan, najverjetneji se zdi *Od konske boleseni inu Erznij* (glej sliko). V oštevilčenem seznamu je naštetih 60 bolezni in stanj pri konju. Naštevanje podkrepi z narisanim konjem in dopisanimi vrstnimi številkami bolezni in stanj, kar je nekakšno slikovno kazalo (glej sliko).²⁶ Vrstni red naštevavanja gre od križa, hrbta, glave in vratu do nog, zadka in repa. V nadaljevanju pri nasvetih uporablja iste številke kot v slikovnem kazalu. Podobno kazalo je pri govedu, pri katerem pa začne naštevati pri rogovih in ušesih, nadaljuje prek hrbta, zadka in nog do vratu in sprednjega dela glave z očmi vred. V drugem poglavju, v katerem opisuje bolezni in stanja ter zdravljenje živine, se ne drži

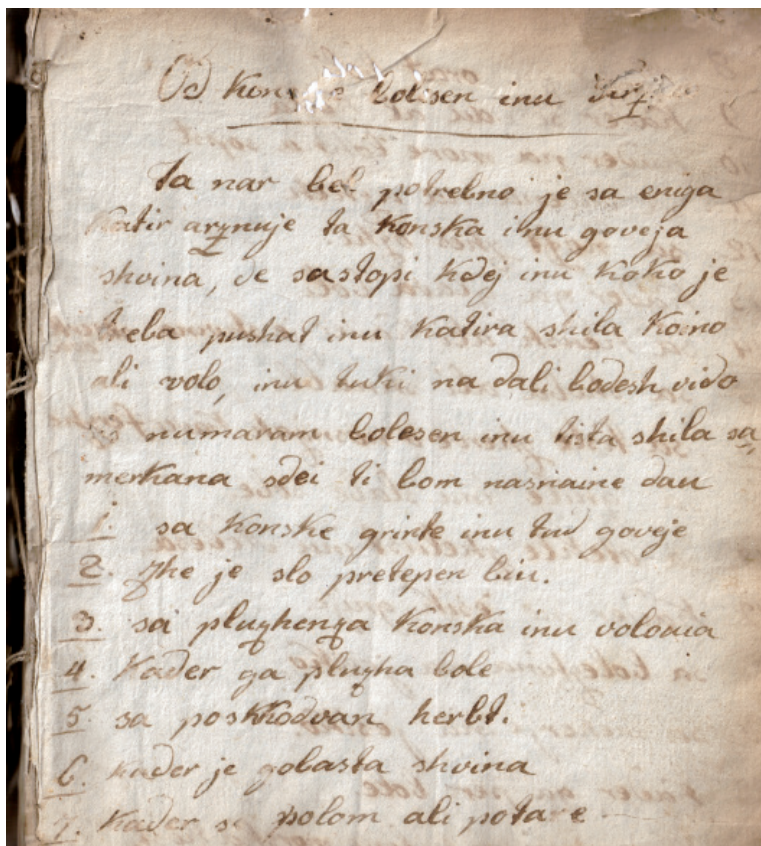
Slikovno kazalo na tretji strani.

- 26 Na tej sliki je pomemben zapis, ki ga vidimo na sprednjem delu govejega trupa »ha Tone«. Tako so dejali Antonu Košenini, ki je te bukve napisal oziroma prepisal. Ni izključeno, da je to napisala ista roka kot pripis v gotici na 47. strani drugega poglavja (glej v nadaljevanju). Ta rokopis ni podoben Košeninovemu.

slikovnega kazala. Ta ugotovitev kaže na verjetnost, da je Košenina prepisoval oziroma prevajal vsaj iz dveh različnih virov.

Prvo poglavje začne z opisom bolezni glave. Zdravila za tiste bolezni, ki se enako zdravijo pri konju ali govedu, opiše samo enkrat, žival pa imenuje *shvina*, živina, včasih tudi natančneje, *koino al volo*, konj ali vol. Pogosto priporoča puščanje krvi na različnih delih telesa, tako na glavi, vratu kot tudi na trupu. Pozna pripravke za klistir, ki mu pravi *krishtir*. Naredi ga tako, da *se more po enimo dougimo Roru noter ulit*. Košenina pri konju ne omenja kopita, večkrat pa omenja konjski rog. Tako so stari kovači poimenovali osrednji del kopita, v katerega se ni smelo zabiti podkvskega žeblja, ker bi žival sicer šepala.

Pri naštevanju mer omenja lot (17,5 g), pest, unčo (*unzha*, 35 g), funt (*font*, 0,56 kg), firkeljc (1/4 litra), polič (*polzh*, 7,5 dcl) in kvintelc (4,5 g).

Prva notranja stran veterinarske knjige.

Pri zdravljenju kožnih vnetij neredko priporoča uporabo maže, *shaube* s primešanimi fekalijami: *voslovski al zhloveshki drek, kugelze al vouzhi grah, svenski drek, katira svina je bla popred is shiram napasena - se dene o shonft (sok) od kopriu inu nared en flaishter is tega, den ga gor na Rana inu pust shtir dni toko is tem bosh gvishno sa zelo o kratkem* (naredi obliž, ki ga položiš na rano, pustiš štiri dni, s tem jo boš zagotovo zacelil v kratkem).

Pri večini navodil je avtor zelo preprost, da ga razume tudi navaden, *en gmein* kmet. Kot primer navedem navodilo št. 31 na 19. strani. *Kader en koin se osrat namore al pa zhe se teshko oserje, toko ima ta mersla odeniza* (mrzlo vodenico), *toko se usame pet ali devet shpanish* (španskih) *muh,*²⁷ *te se savijeja o ena tenka platnena zuina, to se dene koino na meher, toko se bo supet lohka osrau. Zhe pa muh ni sa dobit, toko se koino na teh spredneh nogah gobe odtergaja, ino se mo da na enimu koszo kruha noter, de bo snedo, toko se bo lohka oszau inu tudi osrou.*

Poglavje zaključí z navodilom, kako kupiti dobrega konja: *Kader boš ti eniga koina kupo toko morsh ti na te shtir rezhi dobro merka(t), pervizh de na bo okraden, drugizh de na* (nečitljivo) *inu ga na kole, trekizh de per mesze* (pri luni) *tud vidi inu de ni glstav inu zhetrtizh de ima shlahтна dlaka* (se mu dlaka sveti) *inu de ni smerko(v).* *Te temne rjave farbe koin sa te nar bolshi inu med drugim tud od nature nar bolshi.*

Drugo poglavje ima naslov *Posebi she sa volouva shivina* in vsebuje dvakrat po osem nasvetov, med njimi tudi nekaj splošnih; na primer vola, ki je namenjen za pitanje, je treba privezati čisto na kratko, da se ne bi mogel lizati; *o kravih shtalah* (v kravjih hlevih) *nasmesh ti nobene lukne terpet, kir bi se tista gerda gnoinza okupi sbirala inu de bi se noter blat delo, ampak ti moresh inu si doushan use tiste is peskam sasut ali pa poflaishter, sato de trava sa futer zhe glih na tla pade pa vonder she sauber* (čista) *ostane; kader shvina kai sterpenga sne inu de strup u ne ostane, to je tud she skusheno, dej mo terjaka*²⁸ *is isham* (jeshom) *smeshanga inu mo tok noter oli* (vlij) *tok bosh spravo strup von shne* (ven iz nje). *Pri driskanju govedi priporoča posušeno hrastovo listje,*²⁹ *pa tudi sheshgane lipine* (cvete ali liste?) *inu je tud drobno stou(z), potem de(j) shvin na sladkim Mlek noter, bolsh je pa enkolkgorko koker merslo, s tem bosh usak shvin grisha sape-ru, sakaj je vezhkrat skusheno inu bosh tud ti pohvalo* (fino stolčenega lipovega oglja na presnem mleku, boljše nekoliko toplo kot mrzlo, s tem boš vsaki živini grizo ustavil, kajti to je že pogosto preskušeno, pa tudi ti se boš s tem pohvalil). Kaže, da je Košenina še verjel, da je možno žival uročiti, *zacoprati*. V nasvetu št. 6 na strani 43 zapiše: *Zhe ozhesh she to de na bo mogu per tvoj shvin nobeden nech*

27 Španska muha je v tistem času veljala tudi kot cenjeno spolno dražilo.

28 Terjak so kuhane posušene zrele bezgove jagode; pripraviti ga še znajo v hribih na levem bregu Poljanske Sore, uporablja pa se kot zdravilni čaj.

29 Tako so pri nas v Suhem Dolu pri Lučinah zdravili drisko še po drugi vojni. Namesto listja so uporabili posušeno hrastovo lubje.

(njih) sazoprat toko morsh to striti dobro samerkej sdej (na tem mestu je zmeda, saj sèm sodi zapis nadaljevanja šele na strani 46) *ti morsh toi shvin usak dan to det noter zhesna inu usa ta okupe stouzht* (in vse to skupaj stolci) *potem usak dan usak* (živali) *en mal noter dat potem namore nobeden sazoprat.*

Na 46. strani začne podpoglavje *Sa vouze Arznije*. Najprej navede nasvet za nakup ovce: *Zhe bosh ti o(v)ze kupovo toko poslushe(j) takshne okup* (kupi) *enga lepga velikega shivota, bele inu goste voune, douge berkle (?) inu doug Rep, ta ouza pa katira mislish sa pleme imeti inu perhraniti more imeti ene shiroke persi, kratke kosti in shlahтна mehka vouna, kader bo ouza osem let stara, tok je predej al ja pa sakol in pa snej, sakaj mal katira vezh nos zhes osem let* (kajti malokatera zanosi še po osmih letih). Na koncu tega podpoglavja je kazalo, ki mu pravi *Register*, za strani od 1 do 50.

Pri naslednjem poglavju se Košenina znova loti nasvetov za govejo živino in ovce. Zapiše jih na 46 straneh, oštevilčenih od 1. naprej. Ti nasveti so podrobnejši od prejšnjih. Je dobil v roke drugo predlogo za prevajanje ali prepis? Priporoča spiranje ran s scalino poškodovanega goveda, pa tudi z moško *szaunzo*. Zanimiv je nasvet št. 27 na 12. strani, v katerem priporoča način zdravljenja, ko *vole kri szhije inu nez na pomagata, se vsame konopnenega Semena inu prosa usaziga shest loto(v), teriaka dva lota, to se skuha na entimo firkelzo vina ino se mu da pit, potem pa se zhes ene dni* (po nekaj dneh) *se mo da terpotzo(v)ga shonfta* (trpotčevega soka) *is lashkim olam noter. To more nuzat zhe le ni od boga kakshna posebna shtrafenga zhes shivina*. Ta nasvet dokazuje, da je Košenina še verjel v magične sile. Tudi v tem poglavju omeni coprnijo: *Kader je blo shvin sazoprano, toko se usame pelina, lushtraka, pluzenkovih korenin, velk koren to se use ukop erseka inu dat shvin lisat, jem ne bo zoprniya shkodvala*. Sledi napredno navodilo pri zdravljenju grint in garij pri ovcah: *se more tem ouzam loft premenat inu na en drugi kraj postaut, ta perva shtala pozhedit, gnoi zhist von smetat inu is nova frishna slama nastlat, inu dost na debelu*.

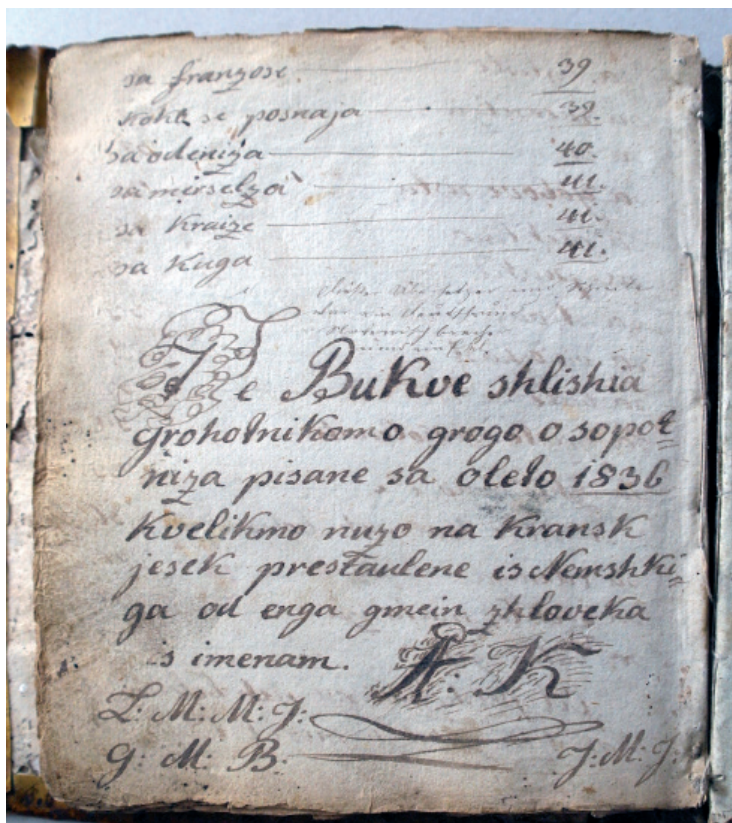
Zdravljenju koz nameni le tri nasvete, saj, tako zapiše, se zdravijo enako kot ovce. Pa še: *Zhe ozhesh dobra kosa imet, toko more bit toko oshafana (ocenjena), kar starast sa tok na sme bit zhes pet let stara, dobra je pa tista, katira je douge dlake inu velka lohna(?) mozhna, inu de ima velk vime inu pa sherok kosmat rep. Ta erdezhe farbe kose sa nar bolshi potem pa ta zherne, ta bele nar slabi*.

Sledi podpoglavje *Od preshizha inu neh bolesen*, v katerem na eni strani napiše nasvete, kakšnega prašiča ali svinjo je najbolje kupiti, na štirih pa še nasvete za zdravljenje bolezni. Vključena je prašičja kuga, rdečica pa ne. Poglavje zaključi s kazalom (registrom) *volovie, kravie, ouzhie, kosie inu preshizhove bolesen inu neh Erznij*.

Sledi eden pomembnejših zapisov v knjigi: *Te Bukve slišia grohotnikomo Grgo o sopotniza pisane sa o leto 1836 k velikmo nuzo na kransk jesek pre-staulene is Nemskiga od enga gmein zhloveka s imenom A. K. Pred in pod velikima začetnicama so pripisane črke: levo L:M:M:J: in G:M:B, desno pa J:M:J:*

Zapisane črke vsekakor nekaj pomenijo, a tega nisem uspel pojasniti. Ni izključeno, da so GMB začetnice sv. Treh kraljev, Gašperja, Miha in Boltežarja, ki so in še vedno veljajo za zaščitnike zdravja živali, predvsem konj. Da je bila knjiga napisana za Gregorja Perka, gospodarja pri Rohotniku, sem že omenil. Na fotografiji je viden tudi zapis druge roke v gotici. Prebrati in prevesti se dá le naslednje besede: *Ta prevajalec in pisec /.../ nemško /.../ slovensko /.../ en osel*. Čas in namen tega kasnejšega zapisa nista znana pa tudi pisec ne.

Zadnji del knjige je verjetno pripisan kasneje, toda vsaj okoli srede 19. stoletja, zagotovo pred vezavo bukev. Pisava v bohoričici je dokaj podobna prvima dvema deloma bukev, se pa v potankostih toliko razlikuje, da ni mogoče izključiti druge roke. Jezik je sodobnejši, večkrat namesto črke »v« piše »w«, na primer *win*, *woda* (leta 1836 dosledno *uoda*), uporablja že črko »j« (*boji* namesto *boi*, *Majaron* ipd.). Ta del bukev vsebuje nasvete s področja ljudske medicine in ne veterine. Razen prvega priporočila in zadnjih treh vsa vsebujejo sestavo, pripravo in uporabo **kadil** v ljudski medicini. Redko je v katerih od padarskih bukvah opisanih toliko vrst kadil, s katerimi je bilo po tedanjem vedenju mogoče zdraviti

Zapis na 47. strani.

številne bolezni in zboljšati počutje. Nisem mogel ugotoviti, iz katerega vira je prepisovalec oziroma prevajalec dobil gradivo za to poglavje. Ta naloga bo počakala na koga od naslednjih raziskovalcev.

Za pripravo in uporabo kadila je priporočenih 31 receptov. Nekateri so prav zanimivi. V znani literaturi ni podatkov o njihovem učinku. Znano je, da nekatere snovi prehajajo skozi kožo. V ta namen se v sedanjem času v medicini spet uporabljajo obliži, v katerih so učinkovine precej koncentrirane, njihovo delovanje pa razvlečeno na daljše obdobje. V nasprotju s tem pa je bilo okajevanje s kadilom, iz razdalje kakšnega metra ali celo več, kratkotrajno, zato je bil njegov učinek minimalen ali celo nič. Verjetno pa je kajenje delovalo na bolnika ugodno z vonjem in zaradi vere v priporočeno pomoč. Košenina priporoča kadila, zapisana po temle vrstnem redu: *sa Aposhten* (prehlad, kašelj, dva recepta), *sa hud loft odgajnat* (v bivalnih prostorih; pri nas doma so ga uporabljali še po drugi vojni), *sa velike hude kose* (koze), *sa hud Kathar*, *kader mo Ritnik von hodi*, *sa hude popadke*, *pa kader na porod ozhe kri otezhti*, *tudi druge take rezhi*, *sa fluse taprav kadil* (dva), *kadil sa vsaka oteklina* (dva), *kadil sa glide kadit in kader sa po glidah bolezhine*, *kadil sa oteku vrat*, *sa szaune vetrove* (pomen je nepojasnljiv), *kader otroz spat na morja*, *narbolsh kadil sa Maternza* (dva), *en dober kadil sa kuga inu orozhina*, (dva recepta; tu je pripis: *sa zopernija*), *nar bolshi kadil sa ushen*, *she en kadil je tudi sa strah in sa ushen*, *kadil is katirim se bolezhine tega hudiga podagroma* (protin, običajno na nožnem palcu) *smanjshaja*, *je skushen*, *sa huda Boshiasht*, *sa hude vetrove inu Bodlaje*, *sa te dovie* (divje, težke) *shenske popadke*, *kader ga slo inu prevezh dergne*, (nejasno; tu je pripis, da je dobro tudi za živino), *ke bi ota kri ohajat is shvota shenskam*, *en dober kadil sa shenske vetrove*, *sa Maternza inu kader terga po Maternz*, *kader en zhlovak en fles ali bolezhina u Rami ima ali pa o* (v) *Nogah*.

Za pripravo kadila so priporočene predvsem tiste rastline in njih plodovi, ki so jih lahko posušili in zdrobili. Dobljeni prašek so posipali na žerjavico, ki so jo vsuli v izrabljen železen lonec. V sestavi so našete sestavine, ki dajejo pri žganju prijeten vonj: zeleni deli brinja in jagode, konoplja, kumina, lovorjev list, majaron, melisa, rožmarin, sivka (*lavandula*), šentjanževa roža itd. Poleg naštetih pa najdemo tudi nekatere neobičajne in vprašljive sestavine, na primer: starih čevljev podplat (*Kadil sa Maternza*), *malo konskiga Roga* (dobi se) *per kovazhi*, oslova dlaka (za pomiritev prestrašenosti otroka) ...

Na zadnjih straneh bukev je še pet nasvetov, v katerih ne priporoča kadila, ampak druge pripravke. Zgleda, da so ohranjene vse strani iz prvotnega zapisa, saj nisem našel sledov morebitne kasnejše prevezave bukev.

Zahvala

Za nastanek tega članka se zahvaljujem predvsem Rohotnikovem, zato da so obe knjigi ohranili v sorazmerno dobrem stanju. Hvala tudi vsem, ki so mi pomagali z nasveti in podatki, predvsem dr. Francetu Štuklu, kustosinji Loškega muzeja Mojci Šifrer Bulovec, gospe Marti Gartner iz kapucinske knjižnice ter profesorju dr. Metodu Benediku.

VIRI:

Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NŠAL)

Župnija sv. Jakoba Škofja Loka:

Krstne knjige 1764–1775, 1775–1792, 1792–1804.

Indeks krstnih knjig 1736–1789, 1790–1804.

Status animarum 1752–1896.

Župnija sv. Jurija Stara Loka:

Krstne knjige 1771–1790.

Indeks krstnih knjig 1613–1790.

Status animarum 1768–1893.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL-LJU)

Klasična gimnazija, katalogi in vpisnice, t. e. 184.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (ZAL-ŠKL)

Zemljiška knjiga k. o. Sopotnica, urb. št. 1187.

Okrajno sodišče Škofja Loka

Zemljiška knjiga k. o. Sopotnica, vložna št. 2.

Ostali viri

Benedik, Metod: elektronsko pismo, 15. 10. 2014.

Hawlina, Peter: računalniška rodoslovna zbirka BK5.

Loški muzej, knjižnica, fond XIII, Ljudsko-medicinske knjige.

LITERATURA:

Dolenc, Milan: Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 69–80.

Dolenc, Milan: Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev. V: *Loški razgledi* 22, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1975, str. 123–133.

Košir, Tone: Dobračevske padarske buke. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2014, str. 143–160.

Sterle, Meta: Ljudsko zdravilstvo na Loškem. V: *Loški razgledi* 37, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1990, str. 87–122.

Štukl, France: *Po poti kulturne dediščine*. Zbirka Loški razgledi. Doneski 25. Škofja Loka : Občina, 2011.

Summary

The Rohotnik barber surgeon's books

The author reports on two manuscript folk medicine books that have not to date been presented to the public. Both are kept at Rohotnik Farm in Breznica pod Lubnikom. They are written in Bohorič script. The older was written in in 1828 by Peter Oman, on the model of the Lipič barber surgeon's books. Oman's transcription was used by Andrej Morét when he wrote the Dobračeva barber surgeon's book, about which a report was published in the previous number of Loški Razgledi. Despite research, Peter Oman's birth remains unknown, so we do not know how his transcription came to Rohotnik. This transcription, with 442 pages, is one of the most extensive of all the folk medicine books. It is bound into used covers, which the Capuchins had used for their publication. It cannot be excluded that they originally protected a book of sermons of the Capuchin Janez Svetokriški, which was printed in 1691 in Venice. A new veterinary chapter is included in the second manuscript, in which are written numerous recipes for treating livestock. The instructions for sewing large wounds in large cattle, when the intestines protrude from the stomach, stand out in terms of exactness and extent. At the end of the book, the most recent entry is a prayer on Christ's suffering. A list of well-known people from Breznica, Rohotnikove and neighbours is also noted. They were probably the names of people who had read the book and perhaps even used it in treatment, although we did not find evidence of this.

The second Rohotnik book is from the veterinary field. It was written in 1836 by the folk healer Anton Košenina from Puštal near Škofja Loka, whom we know by the nickname Ha Tone. He had as a model an unknown German book, which, as he says himself, he translated into the Carniolan language. The book, with 133 pages, was written for Gregor Perko, master of Rohovnik farm. There is an interesting pictorial index at the beginning of the book, with numbered titles of illnesses of horses and cattle. More than sixty diseases and injuries of the first are described and more than forty for the second. The last part contains more than thirty recipes for the composition and use of a variety of incense with which to fumigate patients and their premises. It can be concluded from the notes that Košenina also believed in magical forces, which were supposed to influence the occurrence and course of diseases in animals.